

מדינת הרווחה (טקסט מוער לרכזות)

ערוך ומעובד מתוך: עלייתה וירידתה של מדינת הרווחה / עופר סיטבון

מדינת הרווחה המודרנית שקמה באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה לא היתה מדינה סוציאליסטית. היא התקיימה רק בחברות בהן היתה קיימת כלכלת שוק, וגם לא הביאה לביטול מלא של העוני ושל אי-השוויון. מאידך, היא הכירה בכך שלמדינה יש תפקיד חשוב בארגון הכלכלה, ומטרתה המוצהרת היתה צמצום הפערים החברתיים באמצעות פעולה דו-ראשית: מצד אחד התערבות מדינתית, בכל האמצעים העומדים לרשות הממשלה, בפעילות המשקית והכלכלית; ומצד שני הוצאת השירותים החברתיים מן השוק, והפיכתן לזכויות חברתיות שכל אזרח זכאי להן. במובן זה, נשאה בחובה מדינת הרווחה פוטנציאל רדיקלי למדי לשינוי יחסי הכוח החברתיים, ואין זה מפתיע כי קמו לה מקטרגים ומתנגדים לא מעטים.

הלורד ויליאם בוורידג', אביה של מדינת הרווחה הבריטית, סבר כי על המדינה לדאוג לאזרח לכל אורך חייו, מהעריסה ועד לקבר. לשם כך יש לפתח שורת שירותים שנועדו להגן על האוכלוסייה הן מפני סיכוני החיים - מחלה, נכות, מות המפרנס, זקנה, יתמות ועוד - והן מפני סיכוני השוק - פיטורים, אבטלה, תאונות עבודה, פשיטת רגל ועוד. תפיסה זו, שהיתה נתונה בקונסנזוס פוליטי עד לשנות השבעים, הופכת את המדינה למעין חברת ביטוח גדולה המאפשרת לאזרח הקשיש לשמור על רמת החיים אותה השיג במהלך חייו, ולאדם העני קיום בכבוד. מדיניות זו מתאפשרת, בין השאר, כתוצאה מחלוקה מחדש של ההכנסות באמצעות מערכות המס, ומטרה עקיפה אך חשובה לא פחות שלה היא יצירת שילוב חברתי ופוליטי בין קבוצות ומעמדות חברתיים.

- **באמצעות מה ניתן לקיים מדיניות רווחה? (חלוקה מחדש של ההכנסות - גביית מסים גבוהים מעשירים ומעורבות של המדינה להבטחת איכות החיים של כל אדם).**
- **יש הבדל בין זה לבין צדקה? (ככה זה אוניברסאלי, לא תלוי ברצונו הטוב של התורם, ומוסדר על ידי המדינה. השירותים נחשבים לזכות הניתנת לכל)**

- **למה הוא אומר שמדינת הרווחה אינה מדינה סוציאליסטית? מה ההבדל? (מדינת הרווחה אינה מבטלת את השוק, אלא מווסתת אותו, מכוונת אותו ומרחיבה את מה שמוגדר כזכויות בסיסיות של כל אדם. הלורד בוורידג' לא היה סוציאליסט אלא דווקא ליברל).**

הגשמת ייעודה של מדינת הרווחה

לשם מימושן של המטרות הנעלות הללו פועלת מדינת הרווחה בכמה מישורים, בראש ובראשונה באמצעות **מדיניות של התערבות ותכנון ממשלתיים** בשוק. מעורבות זו באה לידי ביטוי במדיניות תקציבית מרחיבה, שנשענת על תורתו של הכלכלן הבריטי הנודע ג'ון מיינארד קיינס וגורסת כי במצב של מיתון כלכלי, הממשלה רשאית - ואף חייבת - להגדיל את הגירעון התקציבי כדי להניע את הפעילות הכלכלית. קיינס טען כי מדינה איננה משק בית, וכי מותר לה להיות באוברדרפט. פעילותה יכולה לייצר מקומות עבודה שבתורם מייצרים צמיחה כלכלית. זו מגדילה את הכנסות הממשלה ממסים וכך מאפשרת לה לצמצם מחדש את הגירעון.

- **מי יכול להסביר? (מדינת הרווחה תשקיע בפיתוח של מקומות עבודה ואמצעי ייצור, גם אם היא תיכנס לחובות בשביל זה. מקומות העבודה החדשים האלה יגדילו את מעגל התעסוקה ולפיכך גם את משלמי המסים וכך החובות יכוסו)**

המעורבות והתכנון באים לידי ביטוי באופנים חשובים נוספים כמו הגנה על התעשייה והחקלאות המקומיים ע"י מכסים המייקרים את היבוא, והשקעה ממשלתית ופיתוח של תשתיות כמו מסילות רכבת, כבישים ותחנות כוח.

היבט מרכזי נוסף הוא **עיקרון הדה-קומודיפיקציה**¹, שמשמעותו היא הוצאת שירותים ציבוריים מסוימים - חינוך, בריאות, דיוור, שוק עבודה מאורגן ועוד - מהתחום הצר של שוק הסחורות שבו כל-אחד זכאי לקבל שירות כגובה הכנסתו. כל תושבי

¹ **קומודיטי**= סחורה. **קומודיפיקציה**: מיסחור. הפיכתם של שירותים לסחורות בשוק, הנקנות ונמכרות בכסף, ותלויות ביכולת הכלכלית של רוכש השירות. לדוגמא: הפיכתו של כביש לכביש אגרה, או של שירות רפואי ממשלתי לשירות פרטי הניתן בתשלום. **דה-קומודיפיקציה**: ביטול או הקטנת המיסחור. הפיכתם של סחורות בשוק לשירותים הנתפסים כזכויות. הוצאתם של שירותים מתחום פעולתו של השוק. לדוגמא: חינוך חינם, השכלה חינם, פנסיה ממשלתית ציבורית ועוד.

המדינה משלמים מסים בהתאם להכנסתם (מיסוי פרוגרסיבי) וכולם מקבלים שירותים חברתיים מפותחים. זהו **עיקרון האוניברסאליות**², המכיר בקיומן של זכויות חברתיות להן זכאים כל האזרחים. היישום של העקרונות אלו פועל כמובן בכיוון של חלוקה שוויונית יותר של ההכנסות במשק, ועל כן גם לצמצום הפערים החברתיים. לבסוף, עיקרון חשוב נוסף של מדינת הרווחה הוא **עיקרון הדה-פמיליזציה**³ שנועד ליצור תנאים שיאפשרו לכל האזרחים לקיים רמת חיים סבירה, ללא קשר למצבם ולתפקידים המשפחתיים. דוגמאות ליישומן הן סבסוד מעונות יום, הענקת קצבאות ילדים, חופשה שנתית ועוד.

- **להסביר את העקרונות. מה דעתכם עליהם?**
- **דה קומודיפיקציה- אילו דברים לדעתכם אסור שיהיו סחורה? אילו דברים מגיעים לכל אדם כזכות?**
- **אוניברסאליות- אתם חושבים שהמדינה צריכה לממן שירותים (חינוך, בריאות, קצבאות וכו') לכל אזרח, גם העשירים? או רק לעניים?**
- **דה קומודיפיקציה ופמיליזציה- זוכרים את מעגל העוני מהמשבצת הקודמת? האם הוא יכול לקרות בחברה שמיישמת את הרעיון הזה? למה?**

מדינת הרווחה טובה לדמוקרטיה?

אחד ההישגים החשובים של מדינת הרווחה הוא היווצרות מעמד ביניים רחב בעל השכלה גבוהה ורמת חיים נאותה, הנושא את המשק על כתפיו גם ככוח ייצור, גם ככוח קנייה וגם כמשלם מסים. בניגוד לאמונה הרווחת, בני מעמד הביניים - ולא רק בני המעמדות הנמוכים - הם בין הנהנים העיקריים ממדינת הרווחה: הן ממערכת רפואה ציבורית מקצועית והוצאה ציבורית גבוהה על חינוך, והן משום שמדינת הרווחה מספקת לא פעם למעמד הביניים תעסוקה, הכנסה וכוח מקצועי.

² עיקרון האוניברסליות: עקרון הרואה בשירות כלשהו זכות המגיעה לכל אדם באשר הוא, ללא קשר למצבו הכלכלי-חברתי. זאת בניגוד לגישה הסלקטיבית הרואה בהענקת השירות כסעד לעניים בלבד. לדוגמא: קצבאות ילדים אוניברסאליות ינתנו לכל ילד, כולל ילדי עשירים.

³ עיקרון הדה-פמיליזציה: פמילי=משפחה. צמצום השפעת מצב המשפחה על עתידו של הילד או על חיי ההורים. צמצום או מניעת המצב בו עתידו של הילד תלוי במצבה הכלכלי-חברתי של משפחתו, בהשכלתו, ובכישוריה. המשמעות: חינוך, השכלה, בריאות וכדומה בחינם לכל (או לפחות בזול). וגם- צמצום הפגיעה הכלכלית בהורה. למשל- קצבאות ילדים, מעונות יום ועוד.

מדינת הרווחה טובה גם לדמוקרטיה, שכן חינוך נרחב מבטיח את קיומו של ציבור משכיל ומתעניין שיהא שותף בכינון דיון ציבורי ערני ותוסס. הוא הדין גם לגבי הבטחת קיומה של רשת ביטחון סוציאלית. לאזרחים עניים, העסוקים במאבק ההישרדות היומיומי, יש פנאי מועט, אם בכלל, להשתתף בחיים הדמוקרטיים. בנוסף, היא גם מקדמת יציבות כלכלית וסולידריות, שהן אבני יסוד לניהול דמוקרטיה תקינה.

היבט חשוב נוסף המאפיין מדינות רווחה הוא טיפוח גופים עצמאיים כדוגמת האקדמיה, השירות הציבורי, מערכת המשפט, השידור הציבורי או איגודי העובדים. אלו מנגנונים ציבוריים שיש בכוחם להוות משקל נגד לכוחו של ההון הפרטי ולהצטברותו בידי מעטים. הניסיונות המתמשכים שאנו עדים להם בשנים האחרונות לפגוע בעצמאותם ובכוחם של גופים אלו, מלמדים דווקא על חשיבותם הרבה.

● **לפי סיטבון, מה התרומה של מדינת הרווחה לדמוקרטיה? מה דעתכם על זה? (מערכת החינוך הציבורית בעלת תקציב גבוה ולכן מפותחת ומתקדמת והיא "מייצרת" אנשים משכילים ומעורבים. כמו כן- מדיניות הרווחה מספקת לאנשים את תנאי הקיום מעצם היותם אזרחים ו"מפנה" אותם לעיסוק בענייני החברה והמדינה).**

בנוסף- מדינת הרווחה מכניסה את הדמוקרטיה-שלטון העם לתוך הכלכלה כאשר היא מווסתת את השוק, כאשר העובדים שותפים לניהול החברות, כאשר העיריות שנבחרות על-ידי תושבי העיר מחזיקות בחברות הדיור וכו'.

לבסוף, מדינת הרווחה מאפשרת את קיומם של גורמי כוח שמאזנים את כוחם של ההון והמדינה. לדוגמה: ארגוני עובדים, עיריות, מועצות מקומיות, אקדמיה, מערכת משפט, שידור ציבורי ועוד.

המודל המתקדם ביותר של מדינת הרווחה, הוא המודל של מדינת הרווחה הסוציאל-דמוקרטית, הרווח גם כיום במדינות סקנדינביה. מודל זה מבוסס על מערכת רווחה נדיבה המעניקה גמלאות על בסיס אוניברסלי ושירותים חברתיים נרחבים. מדיניות השכר שוויונית באופן יחסי וקיים ניסיון לצמצום מרבי של אי-השוויון בין גברים לנשים, באמצעות העלאת שיעור השתתפותן של נשים בשוק העבודה. מדיניות רווחה זו תרמה לשוויון חברתי וכלכלי, לתעסוקה כמעט מלאה תוך קליטה

של עובדים חסרי כישורים בשוק העבודה בשכר גבוה באופן יחסי, ולשיעורי עוני
נמוכים מאוד בקרב משפחות חד-הוריות.

מדינת הרווחה

ערוך ומעובד מתוך: עלייתה וירידתה של מדינת הרווחה / עופר סיטבון

מדינת הרווחה המודרנית שקמה באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה לא היתה מדינה סוציאליסטית. היא התקיימה רק בחברות בהן היתה קיימת כלכלת שוק, וגם לא הביאה לביטול מלא של העוני ושל אי-השוויון. מאידך, היא הכירה בכך שלמדינה יש תפקיד חשוב בארגון הכלכלה, ומטרתה המוצהרת היתה צמצום הפערים החברתיים באמצעות פעולה דו-ראשית: מצד אחד התערבות מדינתית, בכל האמצעים העומדים לרשות הממשלה, בפעילות המשקית והכלכלית; ומצד שני הוצאת השירותים החברתיים מן השוק, והפיכתן לזכויות חברתיות שכל אזרח זכאי להן. במובן זה, נשאה בחובה מדינת הרווחה פוטנציאל רדיקלי למדי לשינוי יחסי הכוח החברתיים, ואין זה מפתיע כי קמו לה מקטרגים ומתנגדים לא מעטים.

הלורד ויליאם בוורידג', אביה של מדינת הרווחה הבריטית, סבר כי על המדינה לדאוג לאזרח לכל אורך חייו, מהעריסה ועד לקבר. לשם כך יש לפתח שורת שירותים שנועדו להגן על האוכלוסייה הן מפני סיכוני החיים - מחלה, נכות, מות המפרנס, זקנה, יתמות ועוד - והן מפני סיכוני השוק - פיטורים, אבטלה, תאונות עבודה, פשיטת רגל ועוד. תפיסה זו, שהיתה נתונה בקונסנזוס פוליטי עד לשנות השבעים, הופכת את המדינה למעין חברת ביטוח גדולה המאפשרת לאזרח הקשיש לשמור על רמת החיים אותה השיג במהלך חייו, ולאדם העני קיום בכבוד. מדיניות זו מתאפשרת, בין השאר, כתוצאה מחלוקה מחדש של ההכנסות באמצעות מערכות המס, ומטרה עקיפה אך חשובה לא פחות שלה היא יצירת שילוב חברתי ופוליטי בין קבוצות ומעמדות חברתיים.

הגשמת ייעודה של מדינת הרווחה

לשם מימושן של המטרות הנעלות הללו פועלת מדינת הרווחה בכמה מישורים, בראש ובראשונה באמצעות מדיניות של התערבות ותכנון ממשלתיים בשוק. מעורבות זו באה לידי ביטוי במדיניות תקציבית מרחיבה, שנשענת על תורתו של הכלכלן הבריטי הנודע ג'ון מיינארד קיינס וגורסת כי במצב של מיתון כלכלי, הממשלה רשאית - ואף

חייבת - להגדיל את הגירעון התקציבי כדי להניע את הפעילות הכלכלית. קיינס טען כי מדינה איננה משק בית, וכי מותר לה להיות באוברדרפט. פעילותה יכולה לייצר מקומות עבודה שבתורם מייצרים צמיחה כלכלית. זו מגדילה את הכנסות הממשלה ממסים וכך מאפשרת לה לצמצם מחדש את הגירעון.

המעורבות והתכנון באים לידי ביטוי באופנים חשובים נוספים כמו הגנה על התעשייה והחקלאות המקומיים ע"י מכסים המייקרים את היבוא, והשקעה ממשלתית ופיתוח של תשתיות כמו מסילות רכבת, כבישים ותחנות כוח.

היבט מרכזי נוסף הוא **עיקרון הדה-קומודיפיקציה**⁴, שמשמעותו היא הוצאת שירותים ציבוריים מסוימים - חינוך, בריאות, דיוור, שוק עבודה מאורגן ועוד - מהתחום הצר של שוק הסחורות שבו כל-אחד זכאי לקבל שירות כגובה הכנסתו. כל תושבי המדינה משלמים מסים בהתאם להכנסתם (מיסוי פרוגרסיבי) וכולם מקבלים שירותים חברתיים מפותחים. זהו **עיקרון האוניברסאליות**⁵, המכיר בקיומן של זכויות חברתיות להן זכאים כל האזרחים. היישום של העקרונות אלו פועל כמובן בכיוון של חלוקה שוויונית יותר של ההכנסות במשק, ועל כן גם לצמצום הפערים החברתיים. לבסוף, עיקרון חשוב נוסף של מדינת הרווחה הוא **עיקרון הדה-פמיליזציה**⁶ שנועד ליצור תנאים שיאפשרו לכל האזרחים לקיים רמת חיים סבירה, ללא קשר למצבם ולתפקידם המשפחתיים. דוגמאות ליישומן הן סבסוד מעונות יום, הענקת קצבאות ילדים, חופשה שנתית ועוד.

מדינת הרווחה טובה לדמוקרטיה?

⁴ קומודיטי= סחורה. קומודיפיקציה: מיסוחור. הפיכתם של שירותים לסחורות בשוק, הנקנות ונמכרות בכסף, ותלויות ביכולת הכלכלית של רוכש השירות. לדוגמא: הפיכתו של כביש לכביש אגרה, או של שירות רפואי ממשלתי לשירות פרטי הניתן בתשלום. דה-קומודיפיקציה: ביטול או הקטנת המיסוחור. הפיכתם של סחורות בשוק לשירותים הנתפסים כזכויות. הוצאתם של שירותים מתחום פעולתו של השוק. לדוגמא: חינוך חינם, השכלה חינם, פנסיה ממשלתית ציבורית ועוד.

⁵ עיקרון האוניברסאליות: עקרון הרואה בשירות כלשהו זכות המגיעה לכל אדם באשר הוא, ללא קשר למצבו הכלכלי-חברתי. זאת בניגוד לגישה הסלקטיבית הרואה בהענקת השירות כסעד לעניים בלבד. לדוגמא: קצבאות ילדים אוניברסאליות ינתנו לכל ילד, כולל ילדי עשירים.

⁶ עיקרון הדה-פמיליזציה: פמילי=משפחה. צמצום השפעת מצב המשפחה על עתידו של הילד או על חיי ההורים. צמצום או מניעת המצב בו עתידו של הילד תלוי במצבה הכלכלי-חברתי של משפחתו, בהשכלתו, ובכישוריה. המשמעות: חינוך, השכלה, בריאות וכדומה בחינם לכל (או לפחות בזול). וגם- צמצום הפגיעה הכלכלית בהורה. למשל- קצבאות ילדים, מעונות יום ועוד.

אחד ההישגים החשובים של מדינת הרווחה הוא היווצרות מעמד ביניים רחב בעל השכלה גבוהה ורמת חיים נאותה, הנושא את המשק על כתפיו גם ככוח ייצור, גם ככוח קנייה וגם כמשלם מסים. בניגוד לאמונה הרווחת, בני מעמד הביניים - ולא רק בני המעמדות הנמוכים - הם בין הנהנים העיקריים ממדינת הרווחה: הן ממערכת רפואה ציבורית מקצועית והוצאה ציבורית גבוהה על חינוך, והן משום שמדינת הרווחה מספקת לא פעם למעמד הביניים תעסוקה, הכנסה וכוח מקצועי.

מדינת הרווחה טובה גם לדמוקרטיה, שכן חינוך נרחב מבטיח את קיומו של ציבור משכיל ומתעניין שיהא שותף בכינון דיון ציבורי ערני ותוסס. הוא הדין גם לגבי הבטחת קיומה של רשת ביטחון סוציאלית. לאזרחים עניים, העסוקים במאבק ההישרדות היומיומי, יש פנאי מועט, אם בכלל, להשתתף בחיים הדמוקרטיים. בנוסף, היא גם מקדמת יציבות כלכלית וסולידריות, שהן אבני יסוד לניהול דמוקרטיה תקינה.

היבט חשוב נוסף המאפיין מדינות רווחה הוא טיפוח גופים עצמאיים כדוגמת האקדמיה, השירות הציבורי, מערכת המשפט, השידור הציבורי או איגודי העובדים. **אלו מנגנונים ציבוריים שיש בכוחם להוות משקל נגד לכוחו של ההון הפרטי ולהצטברותו בידי מעטים.** הניסיונות המתמשכים שאנו עדים להם בשנים האחרונות לפגוע בעצמאותם ובכוחם של גופים אלו, מלמדים דווקא על חשיבותם הרבה.

המודל המתקדם ביותר של מדינת הרווחה, הוא המודל של **מדינת הרווחה הסוציאל-דמוקרטית**, הרווח גם כיום במדינות סקנדינביה. מודל זה מבוסס על מערכת רווחה נדיבה המעניקה גמלאות על בסיס אוניברסלי ושירותים חברתיים נרחבים. מדיניות השכר שוויונית באופן יחסי וקיים ניסיון לצמצום מרבי של אי-השוויון בין גברים לנשים, באמצעות העלאת שיעור השתתפותן של נשים בשוק העבודה. מדיניות רווחה זו תרמה לשוויון חברתי וכלכלי, לתעסוקה כמעט מלאה תוך קליטה של עובדים חסרי כישורים בשוק העבודה בשכר גבוה באופן יחסי, ולשיעורי עוני נמוכים מאוד בקרב משפחות חד-הוריות.